

*Baxrom ORZIQULOV,
O‘z MU ilmiy tadqiqotchisi*

Professor O. Musayev taqrizi asosida

YANGI O‘ZBEKISTONDA “MEHMON UYLARI” KONSEPSIYASI VA NOMODDIY MADANIY MEROS NAMUNALARIGA E‘TIBOR MASALALARI

Annotatsiya

Maqolada Yangi O‘zbekistonda turizmni yanada rivojlantirish borasida amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlar, sohani rivojlantirish maqsadida “Mehmon uylari” konsepsiyasining ishlab chiqilgani, uning mahalliy va xorijiy turistlar uchun zarur shart-sharoitlar yaratib berayotgani va ahamiyati haqida so‘z yuritilgan. Maqolada shuningdek, nomoddiy madaniy meros namunalariga e‘tibor, ularni asrab-avaylash va keng targ‘ib qilish bo‘yicha mahalliy va xalqaro darajada olib borilayotgan ishlar, hisobga olinishi va amalga oshirilishi zarur bo‘lgan asosiy omillar bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: Mehmon uylar, turizm, madaniy meros.

ВОПРОСЫ ВНИМАНИЯ К КОНЦЕПЦИИ «ГОСТИННЫЕ ДОМА» И НЕМАТЕРИАЛЬНОМУ КУЛЬТУРНОМУ НАСЛЕДИЮ В НОВОМ УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация

В статье говорится о широкомасштабных реформах, которые проводятся в целях дальнейшего развития туризма в Новом Узбекистане, разработке концепции «Гостинные дома» в целях развития отрасли, ее значении и создании необходимых условий для местных и иностранных туристов. Также в статье описаны основные факторы, которые необходимо учитывать и реализовывать на местном и международном уровне, чтобы уделять внимание примерам нематериального культурного наследия, их сохранению и широкой пропаганде.

Ключевые слова: Гостевые дома, туризм, культурное наследие.

ISSUES OF ATTENTION TO THE CONCEPT OF “GUEST HOUSES” AND INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE IN THE NEW UZBEKISTAN

Annotation

The article talks about large-scale reforms that are being carried out in order to further develop tourism in New Uzbekistan, the development of the “Guest Houses” concept for the development of the industry, its importance and the creation of necessary conditions for local and foreign tourists. The article also describes the main factors that need to be taken into account and implemented at the local and international level in order to pay attention to examples of intangible cultural heritage, their conservation and wider promotion

Key words: Guest houses, tourism, cultural heritage.

Kirish. O‘zbekistonda keyingi yillarda turizm rivojlanishi uchun tarixiy-madaniy obyektlar, tarixiy shaharlar, muqaddas qadamjolariga e‘tibor kuchayib, turizmni rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratila boshlandi. Bugungi kunda O‘zbekistonda 8 ming 200 dan ziyod madaniy meros obyektlari mavjud bo‘lib, ularni saqlab qolish borasida keng qamrovli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda [1. 2020.25. 01]. Bu esa O‘zbekiston turizm sohalari va obyektlarini, ayniqsa ijtimoiy-maishiy, rekreatsion turizm sohalarini hamda tarixiy madaniy yodgorliklarini turizmning boshqa sohalari bilan uyg‘unlashtirishni taqozo etmoqda. Bu esa amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar va ular salohiyatdan yanada samarali foydalanishni taqozo etadi.

Bu borada amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar natijasida mamlakatimizga xorijiy davlatlardan tashrif buyuruvchilar yildan-yilga ortib bormoqda, ular uchun viza rejimi soddalashtirildi. Xususan, 2023 yil 1 yanvar holatiga ko‘ra dunyoning 93 ta xorijiy davlatlar fuqarolari uchun vizasiz kirish, 56 ta davlat uchun elektron kirish vizasi, 47 ta davlat uchun besh kunlik tranzit vizasiz kirish, shuningdek, 76 ta davlat uchun turizm vizalar berishning yengillashtirilgan tartibi belgilandi. 55 yoshga to‘lgan va turizm maqsadida 30 kundan ortiq bo‘lmagan muddatga respublikaga keluvchi XXR, AQSH va Vyetnamning fuqarolari uchun vizasiz kirish rejimi joriy qilindi. Shuningdek, “Vatandosh”, “Student visa”, “Academic visa”, “Medical visa” va “Pilgrim visa” kabi yangi kirish viza turlari belgilandi. Amalga oshirilgan islohotlar natijasida, xorijiy turistlar soni 2016 yilda 1,3 mln nafar bo‘lsa, 2022 yilda 5,2 mln nafarni tashkil etdi. 2023 yil 8 oyda yurtimizga xorijdan 4,3 million turist keldi. Mamlakatimizga uzoq davlatlardan kelayotgan turistlar oqimi 3-4 barobar oshdi. Misol uchun, bu yil Hindistondan – 3,5 baravar (25 ming), Yaponiyadan – 5 baravar (7 ming), AQShdan – 2 baravar

(14 ming), Italiyadan – 3,5 baravar (17 ming) sayyoh ko‘paydi [2. <https://uza.uz/uz/posts/turizm>].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Keyingi yillarda mamlakatimizda turizmni yanada rivojlantirish, tashrif buyuruvchilarga qulayliklar yaratish maqsadida “Mehmon uylari” konsepsiyasi ishlab chiqildi. Ushbu konsepsiyaning yaratilishi mahalliy va xorijiy turistlar uchun keng shart-sharoitlar yaratib, ularni O‘zbekistonning boy madaniyati, ma‘naviyati, qadriyatlarini bilan tanishish va uni targ‘ib qilishga undamoqda. Aslida “Mehmon uylari” deb, qishloq joylarida umumiy 5 ta xonagacha (qo‘shimcha xizmat ko‘rsatish, jumladan oshxona, sanitar-gigiyenik uzellar, garaj, so‘ri, tapchan kabi obyektlardan tashqari) va jami maydoni 150 m² dan oshmagan, sayyohlar dam olish xonalariga ega obyektlar, shahar joylarida esa hunarmandlik uylari tushuniladi. Ushbu konsepsiyaga binoan, tabiiy-geografik o‘rni, ob-havosi qulay hududlar tanlab olinadi va u yerlarda shunday maskanlar tashkil etiladi.

2023 yil 27 noyabrda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 622-sonli qarori bilan oilaviy mehmon uylari, xostellar, o‘tovli va chodirli oromgohlar faoliyatini tashkil etish to‘g‘risidagi Nizom tasdiqlandi. Endilikda oilaviy mehmon uylari va xostellarni my.gov.uz orqali ro‘yxatdan o‘tkazish mumkin bo‘ladi va hukumat qarori bilan davlat xizmati bepul ko‘rsatiladi. Oilaviy mehmon uyi - mehmon uyida uy egasining oila a‘zolari bilan birga yashash tartibi bo‘yicha 10 nafargacha tashrif buyuruvchilarga (turistlariga) vaqtincha yashash va (yoki) oqatlanish bo‘yicha xizmatlar ko‘rsatuvchi, shuningdek, har bir yashovchi shaxsga 3 metr kvadrat hisobidan to‘g‘ri keladigan turar joy maydoniga ega bo‘lgan xususiy uy-joy obyektidir. Nizomga ko‘ra, mehmon uylari, xostellar, o‘tovli va chodirli oromgohlar faoliyati ularni Turizm qo‘mitasi tomonidan

yuritiladigan Reyestrda kiritish va Reyestrda ko'chirma berish orqali tashkil etiladi.

Respublikada oilaviy mehmon uylari tashkil etish bo'yicha ayrim mutaxassislarining qayd etishlaricha, Toshkent viloyatining shimoliy va sharqiy qismida joylashgan tumanlarda turistlarga mehmon uylarini tashkillashtirish bo'yicha chora-tadbirlar keng yo'lga qo'yilgan. Viloyatning Bo'stonliq, Parkent va Ohangaron tog' klasterlarida tashkil etiladigan mehmon uylari o'zining qulayligi bilan ajralib turadi. Masalan, Bo'stonliq tumanida Mehmon uylari, Chimyon, Pskom, Maydantol, Bog'iston, Sijjak, Nanay, Chimboy kabi hududlarni keltirish o'rinni. Konsepsiyaga ko'ra Bo'stonliq tumanida 57 ta mehmon uylarini tashkil qilish ko'zda tutilgan bo'lib, tumanning shimoli-g'arbiy qismida joylashgan Chimyon, Pskom, Maydantol, Bog'iston, Sijjak, Nanay hududlari tabiiy geografik qulayligi va tabiatining xush manzaraligi bilan turistlar uchun xordiq chiqaradigan alohida hududlar hisoblanadi.

Tadqiqotlarga ko'ra ushbu konsepsiyani amalga oshirishda O'zbekistonning Boysun, Chust, Kitob, Zomin, Forish, Baxmal, Nurota tumanlari ham qulay hududlar bo'lib, bu yerlarning tabiati, flora va faunasi, tarixiy madaniy yodgorliklari, ziyoratgohlari, gastronomik turizmi, tarixiy-madaniy qadriyatlar ham alohida e'tiborga molikdir. Shu boisdan keyingi 3 yil ichida ushbu hududlarda ham mehmon uylari ommalasha boshladi. Bu borada Jizzax viloyatidagi "Zomin turistik zonasi"ning va Navoiy viloyati, Nurota tumanidagi "Sintob Turizm qishlog'i"ning tashkil etilishi ham muhim voqea bo'ldi.

SH.Shomurodova, Sh.Sharipov, J.Mashrapovlarning yozisharicha, ayniqsa Toshkent viloyatining Parkent tumanining markaziy va sharqiy qismida joylashgan Kumushkon, So'qoq dam olish maskanlarida ham mehmon uylarini tashkil qilish yaxshi yo'lga qo'yilgan. Turistlarga yaratiladigan sharoitlardan asosiy maqsad 162 ta "Mehmon uylari"ni tashkil etish orqali mavsumda 3,5-5 ming rasmiy ish o'rinlarini yaratish hamda xorijiy sayyohlar uchun qulay shart-sharoitlar yaratilishi natijasida tashrif buyuruvchi sayyohlar sonini 1,5-2 barabarga oshirishdan iborat. Mehmon uylariga tashrif buyurgan sayyohlarga taklif etiladigan namunaviy turistik xizmatlar quyidagicha yo'lga qo'yilgan [3. b. 162-165].

Bizningcha, "Mehmon uylari" konsepsiyasi negizida madaniy va rekreatsion turizm sohalari boshqa turizm turlaridan farqli o'laroq turistlarga quyidagi yo'nalishlarda qulay motivatsiyalarni beradi:

- dam olish, o'yin-kulgu qilish, madaniy yodgorliklarga sayohatlar uyushtirish;
- tabiat qo'yniga sayohatlar uyushtirish, qo'riqxonalar, zakazniklar, ekopraklar bilan tanishish;
- hudud va mintaqalarning gastronomik turizm imkoniyatlarini ko'zdan kechirish, milliy taomlar va masalliqlardan bahramand bo'lish;
- ijtimoiy ehtiyojlarni qondirish, turistning ijtimoiy mavqini saqlab qolish va oshirish;
- madaniy tadbirlarda - festivallarda, bayramlarda va hokazolarda qatnashishi, odamlar bilan uchrashish va muloqot qilish;
- turizm g'oyasini targ'ib qilish, shaxslararo muloqotlarga kirishish kabilardir.

Xo'sh, mahalliy va xorijiy turistlarning oilaviy mehmon uylariga tashrif buyurishlarining ahamiyati qanday? Birinchidan, bunday imkoniyat tufayli turistlar an'anaviy tarzda xordiq chiqarish imoniyatiga ega bo'ladilar, Ikkinchidan, bunday tashrif orqali turistlarda davlat va mintaqalar madaniyati bilan tanishish imkoniyati tug'iladi; Uchinchidan, tashrif buyuruvchilarda ma'naviy va moddiy merosni saqlab qolish g'oyasi tug'iladi, fuqarolarda madaniy merosni tashkil etuvchi yodgorliklar, san'at asarlari, moddiy obyektlar va boshqalarga hurmat shakllanadi. Bu esa shubhasiz madaniy, ijtimoiy, rekreatsion, ekologik turizmning eng muhim fenomenlaridir. Shuningdek, madaniy va ijtimoiy turizm muqotlararo aloqa vazifasini bajaradi. Xorijiy turistlar uchun mintaqaning turizm imkoniyatlari bilan tanishish imkoniyatlari yuzaga keladi, dunyo mamlakatlarida sodir bo'layotgan turizm, madaniyat sohasi va turizm faoliyati o'rtasidagi hamkorlik shakllanadi.

Tadqiqot natijalari. Tadqiqotlarga ko'ra oilaviy mehmon uylari tizimi turizmni rivojlantirishning o'ziga xos fenomeni sifatida bir qator omillar va resurslarga, shu jumladan, geografik omillar va mintaqalar xususiyatlariga bog'liq ekanligini qayd etish lozim. Shuning uchun ham yuqori turizm salohiyatiga ega bo'lgan O'zbekistonda "Mehmon uylari" konsepsiyasini amalga oshirishda mintaqaviy, ya'ni etnohududiy omillarni inobatga olish, lokal xususiyatlar jihatidan yondashish lozim bo'ladi. Jumladan O'zbekistonning turli mintaqalarida turizmni rivojlantirish uchun salohiyat va imkoniyatlar ham turlichadir.

Endi nomoddiy madaniy meros namunalari haqida so'z yuritilgan ekanmiz, bu borada dunyo xalqlari hayotidagi muhim voqea sifatida 2003 yil 17 oktabrda YUNESKO Bosh konferensiyasi tomonidan nomoddiy madaniy merosning quyidagi asosiy toifalari taqdim etilgan Nomoddiy madaniy merosni muhofaza qilish to'g'risidagi konvensiyaning qabul qilinishi muhim voqea bo'ldi. Unga ko'ra insoniyatning quyidagi nomoddiy madaniy merosi turlari YUNESKO ro'yxatiga kiritilgan.

- Og'zaki nutq an'analari va ifoda shakllari, shu jumladan til; - Sahna san'ati; - Urf-odatlar, marosimlar va bayramlar; - Tabiat va olamga oid bilim va urf-odatlar; - Xalq hunarmandchiligiga oid bilim va malakalar [4. <https://refdb.ru/look/2581499-pall.html>].

O'zbekistonning ushbu ro'yxatga kiritilgan nomoddiy madaniy meros namunalari esa quyidagilardir:

1. «Shashmaqom» (2008 y)
2. «Boysun tumanining madaniy makoni» (2008 y)
3. «Katta ashula» (2009 y)
4. «Askiya» (2014 y)
5. «Palov madaniyati va an'analari» (2016 y)
6. «Navro'z» (2016 y)
7. Xorazm «Lazgi» raqsi (2019 y)
8. Marg'ilon hunarmandchilikni rivojlantirish markazi – Adras va Atlas to'g'ish san'ati (2017 y).
9. "Baxshichilik san'ati" (2022 y) kiritilgan.

Shu ma'noda nomoddiy madaniy meros namunalari asrab qolish maqsadida O'zbekiston Respublikasida 2009-yil 9-aprelda "Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga o'zgartishlar kiritish haqida"gi qonun Prezident tomonidan imzolandi. Mazkur Qonunga muvofiq "Nomoddiy madaniy meros obektlari" tushunchasiga quyidagilar kiradi: urf-odatlar, xalq amaliy san'ati (so'z san'ati, raqs, musiqa, tomoshalar), shuningdek, bilim, ko'nikma, mehnat qurollari, ashyolari, ular bilan bog'liq madaniy makonlar, xalq san'at va amaliy san'at abilar. Natijada "Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida"gi qonun normalari YUNESKOning "Nomoddiy madaniy merosni muhofaza qilish to'g'risida"gi konvensiyasiga muvofiq lashtirilmoqda.

Shuningdek, O'zbekistonda nomoddiy madaniy meros namunalari asrab qolish maqsadida 2023 yil 25 dekabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-405 sonli "Nomoddiy madaniy merosni muhofaza qilish, ilmiy o'rganish va targ'ib qilishni rivojlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi Qarori e'lon qilindi. Qarorga ko'ra quyidagilar O'zbekiston Respublikasida nomoddiy madaniy merosni asrab-avaylash, ilmiy o'rganish va targ'ib qilishni yanada rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari etib belgilandi:

- nomoddiy madaniy merosni har tomonlama muhofaza qilish, keng jamoatchilikni jalb etgan holda uning namunalari aniqlash, ro'yxatlarga kiritish, raqamlashtirish, targ'ib qilish va saqlash;
- maqom va baxshichilik san'atini muhofaza qilish, ilmiy o'rganish, targ'ib qilishni yanada rivojlantirish;
- nomoddiy madaniy merosning noyob va yo'qolib ketish xavfi ostida bo'lgan namunalarning, shuningdek, merosni muhofaza qilish bo'yicha ilg'or tajribalarning Nomoddiy madaniy merosni muhofaza qilish to'g'risidagi xalqaro konvensiya doirasida xalqaro ro'yxatlarga kiritilishiga erishish;
- nomoddiy madaniy merosni doimiy ravishda o'rganishni yo'lga qo'yish maqsadida respublika va xalqaro miqyosda etnofolklor ekspeditsiyalari tashkil qilish, ilmiy-tadqiqot ishlarini

qo'llab-quvvatlash, fundamental va maqsadli grantlar ajratilishini ta'minlash;

- nomoddiy madaniy meros ta'limning barcha bosqichlarida o'rganilishini tashkil etish hamda soha uchun malakali kadrlar tayyorlash kabilar [. 07/23/405/0979-son].

Bu borada 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida respublikada turizmning davlat va jamiyat hayotidagi o'rini oshirish, turistik obyektlarning transport infratuzilmasini, servis xizmatlar ko'rsatish, u yerlarda yangi ish o'rinlari yaratish va aholini band qilgan holda ularning daromadlarini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Turistlar, ziyoratchilar va sayyohlarga sifatli xizmatlar ko'rsatish kabi muhim masalalarga alohida ahamiyat berilgani ziyorat turizmi imkoniyatlaridan unumli foydalanish yuzasidan O'zbekistonda turizm salohiyatini yuqori darajaga olib chiqish maqsadida izchil islohotlar amalga oshirilmoqda [6. № 22 (544)].

Tadqiqotlarga ko'ra bizningcha mamlakatda va mahalliy va xalqaro doirada turizm rivojlanishi uchun ushbu soha loyihalarini tashkil etish va amalga oshirishga metodik yondashuvlar ishlab chiqish zarur bo'ladi. Buning uchun NMMN (Nomoddiy madaniy meros namunalari) larni asrab avaylashda va uni targ'ib qilishda taxminan hisobga olinishi va amalga oshirilishi zarur bo'lgan 3 ta asosiy omilni inobatga olish muhim:

1. Nomoddiy madaniy meros namunalari asrab qolish uchun mahalliy va xalqaro doirada o'zaro hamkorlikni ta'minlash. Turizmni rejalashtirish va rivojlantirishda NMMN larni sohasida barcha manfaatdor tomonlar turizm va NMMN ni yaxshi tushinishlari va ular o'rtasidagi aloqalarni to'liq bilishlari zarur. Bunda nomoddiy madaniy meros namunalari saqlab qolishda turizm menejmentini yaratish, mahsulotlarni ishlab chiqish, marketing va biznes strategiyasida fikr-mulohazalar almashish;

2. Turizmni tashkiliy jihat, ya'ni tur mahsulotlarni yaratish va rivojlantirish bilan bog'liq jihatlarni. Maxsus turistik mahsulotlarni yaratish, bunday mahsulotlar qatorida NMMN ni namoyish qilish uchun madaniy platformalar uyushtirish, turizm bozori uchun yanada jozibadorligini oshirish, festivallar va ommaviy tadbirlarni kengaytirish;

3. Nomoddiy madaniy meros namunalari an'anaviyligini saqlab qolish, ya'ni turizm sohasi rivoji, turistlar faoliyati, ularning yashash tarziga salbiy ta'sir qilmassligi kerak. YA'ni, turistlarni mavjud mahalliy qonun-qoidalar va tartiblarga amal qilishlarini ta'minlash, mahsulotlarni yaratish va targ'ib qilishda maqbul muvozanatni saqlash, nomoddiy madaniy meros namunalari faqat tijoriy maqsadlarda emas, balki ko'ngilochar soha va turmaxsulot sifatida qadrlash kabilar kiradi.

Ammo shu o'rinda madaniy turizm fenomenida nomoddiy va moddiy madaniy meros yodgorliklarni asrab-avaylash sohasidagi davlat siyosati va strategiyasi ham ularni yanada rivojlantirish uchun madaniy va nomoddiy madaniy meros obyektlariga xavf soluvchi quyidagi omillarni keltirish mumkin. Bunda shu jumladan ekologik omillarning salbiy oqibatlarini ham sanab o'tish muhim:

- tarixiy-madaniy ahamiyatga ega turistik sohalarda obyektlar bilan barcha turdagi mahalliy hokimiyatlar, davlat organlari va mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari ishlarini muvofiqlashtirish;

- turistik himoya zonalarini loyihalarini ishlab chiqish va tasdiqlash;

- turistik obyektlarga yaqin hududlarda yangi qurilishni nazorat qilish;

- tarixiy-madaniy yodgorliklarni sug'urtalash;

- yodgorliklar hududida va tarixiy-madaniy ahamiyatga ega bo'lgan hududlardagi ekologik zararli ishlab chiqarish korxonalarini barpo etmaslik;

- favqulodda vaziyatlarni bartaraf etish, yodgorliklarni saqlash;

- muhandislik va atrof-muhitni muhofaza qilish tadbirlarini amalga oshirish (tabiiy ofatlardan himoya qilish choralarini ko'rish, shahar transport sxemalarini ko'kalamzorlashtirish, er osti suvlari sathini pasaytirish, yomg'irli kanalizatsiya tarmoqlarini o'rnatish, tarixiy hududlarni vertikal rejalashtirish va obodonlashtirish, qirg'oqlarni himoya qilish ishlari);

- madaniy meros obyektlari holatini tizimli monitoring qilish, sohani malakali kadrlar bilan ta'minlash va moliyalashtirish kabilar.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, mamlakatimizda turizmni yanada rivojlantirish, uning obro'-e'tiborini yanada oshirish, tashrif buyuruvchilarga qulayliklar yaratish maqsadida "Mehmon uylari" konsepsiyasi ishlab chiqilgani, turistlar uchun an'anaviy tarzda xordiq chiqarish imoniyati paydo bo'lishiga, bunday imkoniyat orqali turistlarda davlat va mintaqalar madaniyati bilan tanishish imkoniyati tug'ilishiga, tashrif buyuruvchilarda ma'naviy va moddiy merosga, madaniy merosni tashkil etuvchi yodgorliklar, san'at asarlari, moddiy obyektlar va boshqalarga hurmat shakllanishiga guvoh bo'ldik. Bu esa shubhasiz madaniy, ijtimoiy, rekreatsion, ekologik turizmning rivojlanishiga imkoniyat yaratib, ijtimoiy turizm taraqqiyot etishiga xorijiy turistlar uchun esa mintaqaning turizm imkoniyatlari bilan tanishish imkoniyatlari yuzaga kelishiga guvoh bo'lish mumkin.

ADABIYOTLAR

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси // Халқ сўзи газетаси. 2020. 25 январ.
2. https://uz.uz/uz/posts/turizm-eksportining-osishi-mamlakatimiz-iqtisodiyotining-barqaror-osish-manbalaridan-biri-hisoblanadi_530911
3. Шомуродова Ш.Ф., Шарипов Ш.М., Машрапов Ж. Чимён-Чорвоқ курорт-рекреация зонасида экотуризмни ривожлантиришда меҳмон уйларининг роли. // Орол минтақаси ва қўшни ҳудудларда комплекс географик тадқиқотларнинг муаммо ва истиқболлари/ Халқаро илмий-амалий конференцияси материаллари Нукус шаҳри, 15-16 май 2018 йил.-Б. 162-165
4. <https://refdb.ru/look/2581499-pall.html>
5. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 27.12.2023 й. 07/23/405/0979-сон)
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "2022 - 2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисидаги Фармони. // Янги Ўзбекистон. 2022 йил, 1 феврал, № 22 (544) .